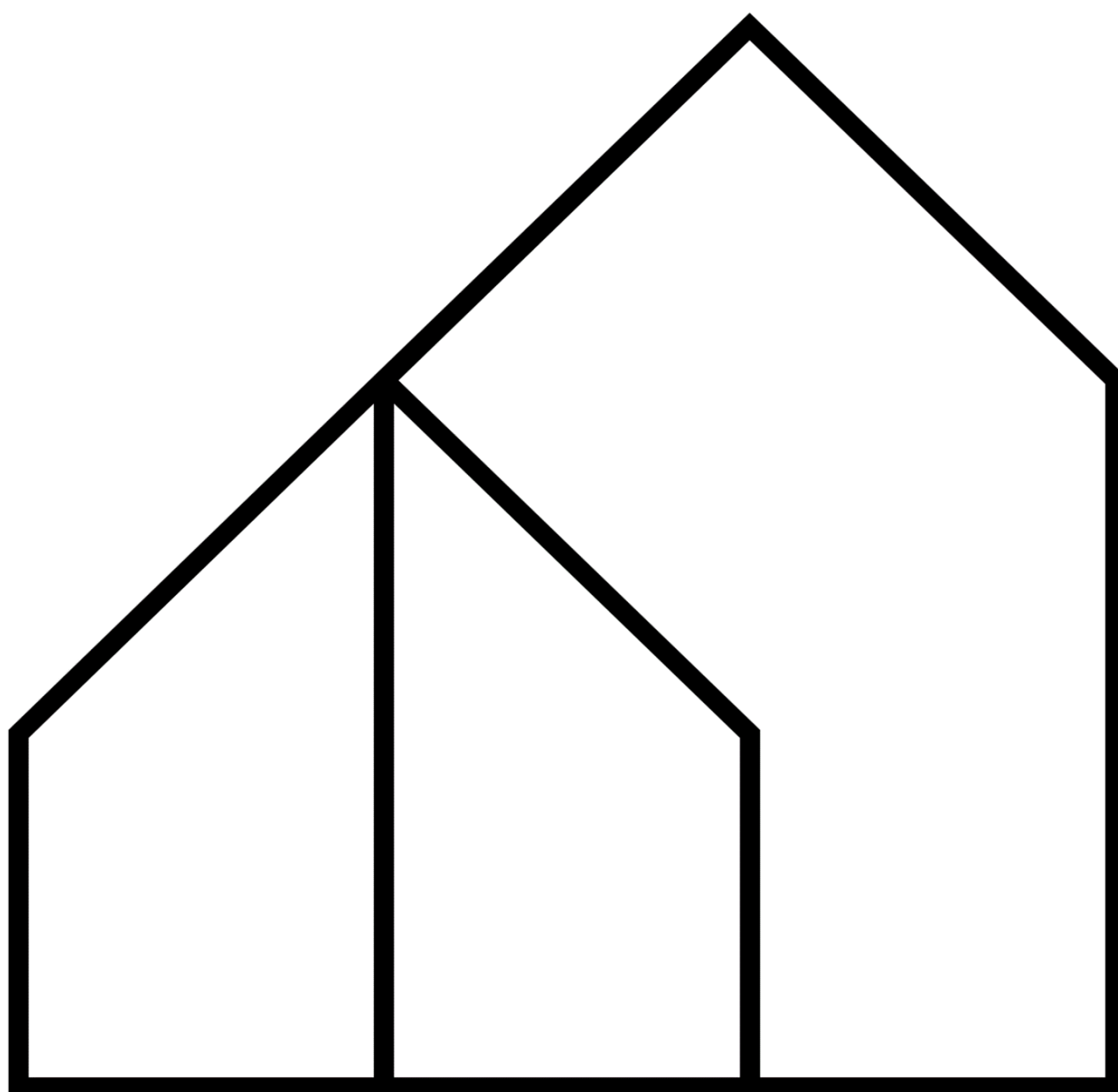

AANBEVELINGEN VOOR OUDEREN IN DETENTIEHUIZEN

Ouderen (60+)

Vzw De Huizen

INHOUD

INLEIDING	3
Ouderen in detentie	4
PIJLER 1 : KLEINSCHALIGHEID	6
1. Wat is kleinschaligheid?	6
2. Bouwstenen voor een kleinschalige werking	7
2.1 Goede communicatie en directe informatie	7
2.2 Persoonsgerichte en geïntegreerde werking	7
2.3 Verantwoordelijkheid.....	8
2.4 Het belang van regionale inbedding.....	8
PIJLER 2 : DIFFERENTIATIE.....	10
1. Profiel van ouderen in detentie	10
2. Internationaal en nationaal beleid.....	10
2.1 Internationaal	10
2.2 Nationaal	11
3. Noden en behoeften van oudere gedetineerden	11
3.1 De fysieke gezondheid van ouderen in detentie.....	11
3.2 Mentale gezondheid van ouderen in detentie.....	12
3.3 Sociale noden van ouderen in detentie	13
3.4 Aanbod tot tewerkstelling en opleiding voor ouderen in detentie.....	13
3.5 De re-integratie van ouderen in detentie	14
4. Oplossingsplan.....	15
5. Personeelsplan	15
6. Differentiatie in beveiliging en architectuur	17
6.1 Beveiliging.....	17
6.2 Differentiatie in architectuur en infrstructuur	17
PIJLER 3 : MAATSCHAPPELIJKE VERANKERING	20
1. Het detentiehuis in zijn omgeving.....	20
2. Dubbel gebruik van ruimtes	20
3. Keuze van de geschikte locatie.....	20
4. Buurtplan: welcome to my backyard	21
5. Realisatie van een detentiehuis	21
LITERATUURLIJST.....	22

INLEIDING

In 2013 publiceerde vzw De Huizen het boek 'Huizen, naar een duurzame penitentiaire aanpak' (Claus et al., 2013). In dat boek werden de pijnpunten van de huidige Belgische penitentiaire praktijk, maar bovenal de klijlijnen van een nieuwe penitentiaire praktijk omschreven. Kleinschaligheid, differentiatie en maatschappelijke verankering zijn de drie pijlers van een detentie in normale omstandigheden die participatief, herstellend en veilig kan zijn. Het detentiehuis is de materiële vertaling van die principes en meteen ook het dragende beeld voor de detentie die aangepast is aan de maatschappelijke verwachtingen in de 21ste eeuw.

De moeilijke verhouding van de gevangenis als concept van de industriële tijd, met de nieuwe wereld waarin we leven, is geen louter Belgisch probleem. Geen wonder dat het detentieconcept van vzw De Huizen snel internationaal werd opgepikt.¹ Van een strafuitvoering die binnen de samenleving staat, kan je wel verwachten dat ze de re-integratie van gedetineerden bevordert.

In 2017 publiceerde vzw De Huizen een 'aanbevelingennota voor kwalitatieve succesvolle transitiehuizen'. Die volgde op de beslissing van de Belgische regering om transitiehuizen te realiseren voor gedetineerden die in het laatste stuk van hun detentie intensieve begeleiding nodig hebben om de draad weer op te nemen na hun straf. Deze aanbevelingennota kwam in de handen terecht van mensen en organisaties, waarvan sommigen intekenden op de oproep tot kandidaatstelling van de Belgische overheid.

Het is positief dat men voor de realisatie van de eerste transitiehuizen in België beroep heeft gedaan op de energie en het initiatief die in de vrije samenleving voorhanden zijn. Op deze manier worden transitiehuizen vormen van detentie die buiten de penitentiaire

administratie gestalte krijgen. Dit beperkt het risico op cultuuroverdracht vanuit de gevangnissen serieus. Deze politieke keuze kreeg echter ook kritiek. Men ziet hier terecht een vorm van privatisering van de strafuitvoering tot stand komen. Dat is moreel betwistbaar. Zeker wanneer winstzoekende ondernemingen kunnen meedingen en tenslotte 'de buit binnenhalen'. Vzw De Huizen onderkent dit gevaar en alarmeerde voor het overschrijden van deze morele grens. We zullen niet nalaten om deze ontwikkelingen op de voet te volgen, op basis van onze eerste aanbevelingennota.

In 2018 is vzw De Huizen gestart met het inzetten op een volgende, specifieke doelgroep die binnen de klassieke gevangenis absoluut verloren geraakt. Het betreft de jonge gedetineerden onder de 25 jaar. Als er één doelgroep is waarvoor een aparte benadering noodzakelijk is, dan is het de groep van jongvolwassenen die ergens tussen wal en schip vallen. Enerzijds zijn ze nog niet volwassen, anderzijds ook geen kind meer. Zij bevinden zich op de loopplank tussen deze twee werelden. Als men tijdens dit proces van volwassenwording de jongere opsluit in een gevangenis, is de kans op het toebrengen van ernstige schade enorm groot. De 'aanbevelingennota voor kwalitatieve en succesvolle loopplankhuizen' is hieruit gegroeid.

In 2020 nam vzw De Huizen nog een doelgroep onder de loep die binnen de gevangnissen niet genoeg aandacht krijgt, namelijk moeders met kinderen. De detentie van de moeder heeft blijvende gevolgen op de kinderen die bij haar opgroeien. Het is belangrijk dat die schade zoveel als mogelijk beperkt wordt. Daarom werd voor deze doelgroep ook een aanbevelingennota opgesteld. Ondertussen zijn er plannen om de eerste moeders met kinderen onder te brengen in het detentiehuis van Kortrijk.

¹ <https://www.rescaled.org/>

In 2020 slaagden we erin om bij de samenstelling van de nieuwe regering onze initiatieven opgenomen te krijgen in het regeerakkoord. In de formatienota van P. Magnette en A. De Croo (2020) wordt op pagina 61 het volgende geschreven:

"In samenwerking met de deelstaten creëert de federale overheid het nodige kader opdat de re-integratie van gedetineerden vanaf de start van de straftoemeting actief zou worden voorbereid via individuele detentieplannen, een versterking van de psychosociale diensten, en het verder uitbouwen van kleinschalige detentieprojecten voor bepaalde groepen gedetineerden (vb. ouders met kinderen, gedetineerden kort voor vrijlating, jonge daders, ...)."

Naast detentiehuisen voor gedetineerden kort voor vrijlating, jonge daders en moeders in detentie voelen we nu ook de noodzaak (uit de praktijk) om in te zetten op oudere gedetineerden. Vandaar de keuze om een aanbevelingnota te schrijven voor deze doelgroep.

Ouderen in detentie

Hoewel de populatie ouderen in de Belgische gevangenis momenteel nog relatief beperkt is, stijgt deze groep geleidelijk aan. Volgens de jaarlijkse penitentiaire statistieken van de Raad van Europa bedroeg in 2012 het aandeel gedetineerden 50 jaar of ouder in de Belgische gevangenis 12,5% en waren er 445 gedetineerden die 60 jaar of ouder waren (Aebi & Delgrande, 2014). In 2022 is volgens penitentiaire cijfers van de Raad van Europa, gemiddeld 16,7% van de Belgische gevangenisbevolking 50 jaar of ouder en 2,6% is 65 jaar of ouder.

Ondanks dat deze groep momenteel slechts een relatief klein deel vormt van de Belgische gevangenisbevolking die al enkele jaren rond de 11.000 schommelt, kunnen we aan de hand van verschillende cijfers aannemen dat in de nabije

toekomst deze groep zal blijven stijgen. Zo nam het aandeel van 65-plussers in de Vlaamse bevolking toe van 17% in 2000 naar 18% in 2010 tot 21% in 2023. Ondertussen daalde het aandeel van de bevolking dat jonger is dan 18 jaar van 21% in 2000 naar 19% in 2023 (Vlaanderen, 2023). Indien deze algemene tendens in de bevolking zich blijft verderzetten zal het aantal ouderen in Vlaanderen en België in de toekomst een aanzienlijk groter deel van de bevolking vormen. Rekening houdend met deze demografische evolutie alsook evoluties in het straf- en strafuitvoeringsbeleid, kunnen we stellen dat deze vergrijzing ook in de Belgische gevangenis merkbaar zal zijn (Humblet, 2020).

In deze aanbevelingnota wordt een leeftijdsgrens van **60 jaar en ouder** gehanteerd om gedetineerden tot de groep van ouderen te rekenen.

Het is belangrijk om na te denken over de positie van ouderen binnen ons penitentiair systeem. De huidige instellingen zijn niet goed genoeg afgesteld op hun noden en behoeften (zie infra). De evolutie naar meer aandacht voor deze groep en de oprichting van enkele aparte vleugels voor ouderen binnen de bestaande gevangenis, zoals bijvoorbeeld de WOUW-afdeling in het PCB, zijn stappen in de juiste richting. Niet alle oudere gedetineerden geven aan dat ze willen leven in een aparte afdeling met leeftijdsgenoten, maar sommigen vinden de rust en meer uitgebreide bewegingsvrijheid aantrekkelijk. Ook voor de gedetineerden die hulpbehoevend zijn op verschillende gebieden, zoals persoonlijke hygiëne en verplaatsingen, zou dit een betere oplossing zijn dan de reguliere secties of afdelingen.

Toch is er volgens vzw De Huizen een betere oplossing om een nog meer op maat voorziene vorm van detentie te bieden voor oudere gedetineerden, namelijk de detentiehuisen.

Vanwege de kleinschaligheid, het gedifferentieerd beleid en de maatschappelijke verankering kan er ingespeeld worden op de specifieke noden en behoeften van ouderen. Het is belangrijk om te duiden dat vzw De Huizen niet pleit voor detentiehuisen uitsluitend voor oudere gedetineerden. Wij zijn ervan overtuigd dat detentiehuisen een meerwaarde kunnen bieden voor ouderen en dat er daarom een plaats voor deze doelgroep moet komen in de detentiehuisen.

“A caring justice perspective shifts its focus from punishment to compassion, mercy, transparency, and accountability” (Maschi et al., 2021).

Het huidige systeem leunt nog te veel naar bestraffing en niet genoeg naar zorg en herstel, iets waar ouderen, meer nog dan andere gedetineerden, nood aan hebben. Ouderen in detentie vormen een zeer heterogene groep. In een detentiehuis kan rekening gehouden worden met de grote verschillen die spelen binnen deze doelgroep zoals strafduur, graad van beveiliging, hulpbehoefte of medische hulp.

Iedereen heeft het recht op de behandeling van gezondheidsproblemen, ook gedetineerden. Voor oudere gedetineerden die vaak meer zorg nodig hebben dan anderen, is deze nodige zorg niet altijd voorhanden in de huidige gevangenissen. In een detentiehuis kan deze zorg op maat verleend worden en kunnen gedetineerde ouderen de hulp en behandeling krijgen die ze nodig hebben.

Daarnaast kan elk detentiehuis de benodigde architecturale inrichting en goed opgeleid personeel bieden om ervoor te zorgen dat oudere gedetineerden hun detentie op een menswaardige manier kunnen uitzitten en op een zinvolle manier kunnen invullen, in overeenstemming met wat mogelijk is. Ook kunnen ze worden gehuisvest in de buurt van familie en sociale diensten die ze nodig hebben.

Verder in deze aanbevelingennota zal uitgebreid besproken worden hoe de drie pijlers van een detentiehuis, met name kleinschaligheid, differentiatie en maatschappelijke verankering van toepassing zijn op oudere gedetineerden. Ook komt aan bod waar specifiek rekening mee moet worden gehouden voor deze doelgroep, en welke exacte aanpassingen binnen een detentiehuis ervoor zouden zorgen dat zij een zo goed mogelijk verloop van hun detentie ervaren.

PIJLER 1 : KLEINSCHALIGHEID²

1. Wat is kleinschaligheid?

Kleinschaligheid is een breed, rekbaar en soms manipuleerbaar begrip. Kleinschaligheid kan als volgt worden omschreven:

“Kleinschaligheid is teruggaan naar een niveau waarop de mens zelf meer kan inbrengen, waar hij zich kan uitleven op verschillende gebieden, waar hij gemakkelijk in contact komt met de anderen. Kleinschaligheid staat voor persoonlijk, milieuvriendelijk, democratisch, inzichtelijke opbouw, medeverantwoordelijkheid, ...”

Men kan binnen de pijler ‘kleinschaligheid’ spreken van zowel een kwalitatieve (inhoudelijk) als van een kwantitatieve benadering. Vzw De Huizen gelooft dat beide benaderingen essentieel zijn voor de uitbouw van detentiehuisen.

Bij de **kwantitatieve benadering** hebben we het over ‘klein van schaal’. Volgens vzw De Huizen bieden detentiehuisen plaats aan maximum 30 gedetineerden opgedeeld in verschillende leefgroepen, waaronder een leefgroep voor oudere gedetineerden. Boven dit aantal wordt het moeilijk om een detentiehuis te integreren in een sociale omgeving en/of kan de begeleiding en zorg van de aanwezige (oudere) gedetineerden moeilijker verlopen.

De maximum van dertig bewoners is slechts een assumptie. Het aantal gedetineerden per detentiehuis kan variëren afhankelijk van de samenstelling van de doelgroep – waar oudere gedetineerden ook deel van moeten uitmaken – en de infrastructuur van het gebouw.

Kleinschaligheid is nodig om duidelijke structuren op te bouwen, die heel eenvoudig in elkaar zitten. Het is zo dat in gevangenissen heel wat processen veel te ingewikkeld en onoverzichtelijk

zijn, wat nefast is voor de integratie van de gedetineerde. Dit geldt des te meer voor ouderen in detentie. Kleinschaligheid installeren betekent dan:

- van algemene structuren naar een persoonlijk gestructureerd leven op het ritme van de oudere gedetineerde en meer zorg op maat;
- van afhankelijkheid naar meer verantwoordelijkheid als lid van de vrije samenleving;
- van leven buiten de samenleving naar leven in de samenleving;
- van grotere naar kleinere woon-gemeenschappen of van aparte afdelingen naar geïntegreerde leefgroepen.

Het is overduidelijk volgens Van Gennep (2007) dat:

- mensen in een kleinere setting zich meer ontwikkelen;
- gedetineerden in kleinere organisaties een hoger niveau van zelfredzaamheid bereiken;
- bewoners in kleine groepen veel meer vooruit gaan op vlak van communicatie en cognitief niveau in vergelijking met grote onpersoonlijke groepen;
- bewoners meer behoefte hebben aan aandacht in grote organisaties.

Een kwantitatieve benadering van kleinschaligheid is echter niet voldoende als voorwaarde. Klein van schaal biedt geen garanties met betrekking tot de eigenlijke manier van werken. Er moet duidelijk op gelet worden dat in het kleinschalige detentiehuis **niet grootschalig wordt gewerkt** zoals in de gevangenis (e.g. moeilijke communicatiestructuren, een grote hiërarchie, een onoverzichtelijke werking, enzovoort).

Toegepast op de groep van oudere gedetineerden: deze doelgroep heeft een zeer

² Met dank aan Yvan Thomas voor de verhelderende tekst

heterogeen profiel. Afgezien van het feit dat ze allemaal ouder dan 60 zijn en gedetineerd zijn, lopen de profielen binnen deze doelgroep uiteen. Zo zijn er op vlak van gezondheid (zowel fysiek als mentaal) grote verschillen, alsook op vlak van de gepleegde feiten en de detentieduur. We streven zo veel mogelijk naar een leefbare en actievere omgeving met zorg op maat voor oudere gedetineerden om hun detentie door te komen. De kleinschaligheid van een detentiehuis is de meest geschikte setting om deze omgeving te stimuleren, rekening houdend met de unieke situatie en noden van de oudere gedetineerde.

2. Bouwstenen voor een kleinschalige werking

De kwalitatieve benadering van kleinschaligheid steunt op vier pijlers, namelijk (1) goede communicatie en directe informatie, (2) persoonsgerichte en geïntegreerde werking, (3) verantwoordelijkheid en (4) het belang van regionale inbedding.

2.1 Goede communicatie en directe informatie

Het lijkt ons belangrijk dat de gedetineerden, hun familie en de begeleiders zo veel mogelijk direct contact kunnen hebben met iedereen binnen het detentiehuis als ze dit nodig vinden. Voor bepaalde personen zullen er vanzelfsprekend grenzen opgelegd worden, maar toch moeten we streven naar een grote openheid op dit vlak.

Qua inhoud en taal zorgen we ervoor dat met de gedetineerde zo veel mogelijk bespreekbaar is en besproken wordt.

Het is voor de gedetineerden mogelijk om een overzicht te houden met de gehele 'ploeg' zowel in de hiërarchische lijn als naar de breedte. Dit verhoogt het gevoel van verbondenheid met het geheel. Daar iedereen elkaar kent, is er een hogere sociale controle en kan men zich moeilijk verstoppen in de grootte van de organisatie. Een kleine voorziening qua schaalgrootte heeft als

voordeel een gemakkelijker dialoog te ontwikkelen. Voor ouderen is communiceren soms ook moeilijker en moet er dus rekening gehouden worden met de mogelijke beperkingen in de communicatie.

De communicatiekanalen binnen het detentiehuis moeten uitnodigend genoeg zijn om deelname aan het beleid of aan de deeltherieën ervan mogelijk te maken. Een open beleidsvoering met participatieve communicatiemodellen is het streven. Alle betrokkenen hebben hierin hun aandeel. Van hen wordt verwacht dat ze deelnemen aan de realisatie van de 'missie' van het detentiehuis.

De efficiëntie van de communicatie dient regelmatig geëvalueerd te worden. Criteria hierbij zijn:

- Komt belangrijke informatie snel genoeg terecht bij de personen die bereikt moeten worden?
- Is informatie duidelijk genoeg en verstaanbaar verwoord?
- Zijn alle oudere gedetineerden mee met de digitale communicatie?
- Laat het detentiehuis zich voldoende bevragen?
- Wordt er efficiënt gewerkt en vergaderd?
- Kunnen knopen doorgemaakt worden op een voor ieder bevredigende manier?
- Laten belangrijke beslissingen niet te lang op zich wachten?

Een goede samenwerking tussen portier, directie, administratieve en logistieke medewerkers, individuele planbegeleiders, huisbegeleiders, ... zal hier een troef zijn, waarbij de oudere gedetineerde in alle facetten wordt benaderd.

2.2 Persoonsgerichte en geïntegreerde werking

Qua begeleiding wordt de gedetineerde niet opgedeeld in deelaspecten, waarvoor dan steeds weer een specialist nodig is. Ze worden niet als

een patiënt beschouwd die behandeld moet worden. Het gaat om volwaardige personen die mogelijk begeleiding en hulp nodig hebben op verschillende terreinen om hun weg terug te kunnen vinden binnen de steeds complexere maatschappij.

Kleinschaligheid is in deze context relationeel werken binnen een veilig kader om tegemoet te komen aan de specifieke noden en behoeften van de gedetineerde ouderen. We laten iemand zich binnen een detentiehuis ontwikkelen op een manier die 'past' bij de gedetineerde. Dit zal zowel wat betreft het 'proces' als de 'invulling' gekleurd zijn door de dialoog en niet door vooraf vastgelegde structuren en handelingsschema's.

Het relationele aspect is van kapitaal belang binnen de werking van een detentiehuis. Het gaat om personen (met een gezicht) eerder dan om 'onpersoonlijke diensten'. De besluitvorming moet doorzichtig en duidelijk genoeg zijn; men weet (of kan het zeker weten) wie beslist en waar beslist wordt.

Om te streven naar een totaalbeleid kunnen we ons volgende vragen stellen:

- Gaat de vraag van de gedetineerde oudere niet verloren in de bestaande structuur?
- Heeft het detentiehuis voldoende oog voor de vraag van de gedetineerde en is het detentiehuis soepel genoeg om zich aan te passen aan die vraag?
- Is er aandacht voor de noden en behoeften van ouderen zowel binnen als buiten detentie?

Het tot stand komen van efficiënte communicatiestructuren en het uitbouwen van een positieve communicatiecultuur in het detentiehuis is een organisch gebeuren. Het maakt mee de dynamiek uit van een detentiehuis dat zich kleinschalig noemt.

2.3 Verantwoordelijkheid

We gaan ervan uit dat alle medewerkers maximaal zeggingskracht hebben over hun eigen taakgebied en hiervoor verantwoordelijkheid kunnen dragen. Het is de taak van iedere medewerker om mee te denken over de totale visie van het detentiehuis.

Op vlak van organisatie van het detentiehuis waar ouderen verblijven, streven we naar een flexibele structuur. Hiermee bedoelen we als volgt:

- De kleinste ondeelbare eenheid op organisatorisch vlak lijkt ons de relatie 'persoon-persoon', 'jij-ik' te zijn. De kern van het relationele gebeuren ligt op dit niveau;
- We streven naar een open houding van iedereen;
- Een 'harde structuur' is er voor de 'zwakke' momenten. Het wordt aanzien als een uitzondering en dus niet het middel bij uitstek om de dialoog gaande te houden.

De gedetineerde ouderen kunnen ook baat hebben bij zeggenschap in de daginvulling en bepaalde aspecten van hun detentie (waar mogelijk). Op deze manier wordt hun autonomie vergroot. Advies kunnen verlenen over bijvoorbeeld activiteiten of aanpassingen binnen het detentiehuis kunnen eveneens een positief effect hebben op de relaties met het personeel en helpen bij een meer zinvolle invulling van de detentie.

2.4 Het belang van regionale inbedding

Doordat het detentiehuis in de regio ingebed is, zijn de kansen veel groter om de overgang te maken naar de maatschappij. Terwijl een klassieke gevangenis eerder afgesloten is van de omgeving, biedt een detentiehuis mogelijkheden om een relatie met de buurt op te bouwen. Zo kunnen er diensten worden aangeboden zoals:

- Een moestuin waaruit groenten en fruit aan de buurt worden verkocht;

- Onderhoud van de omgeving (grasmaaien, onkruid uitdoen, ...)
- Een hotel voor huisdieren uit de buurt;
- Zorgaccommodatie voor ouderen uit de buurt;
- Defibrillator te gebruiken ook door mensen uit de buurt.

Lokale inbedding kan er mee voor zorgen dat de buitenwereld op een meer positieve manier kijkt naar gedetineerden. Zo kunnen op termijn de re-integratiekansen van gedetineerden vergroten bij de herintrede in de maatschappij, want onbekend is onbemind.

Een kleinschalig detentiehuis waar ouderen gehuisvest worden en dat lokaal is ingebed, maakt het mogelijk dat de weg naar huisvesting, (vrijwilligers)werk, begeleiding en dagbesteding vlotter verloopt. Ook het bereiken van het sociaal netwerk wordt bij een lokale vestiging heel wat gemakkelijker dan bij een gevangenis op grote afstand.

Omgekeerd zorgt de regionale inbedding ervoor dat organisaties en hulp- en dienstverleners op een meer directe en snellere manier toegang kunnen vinden tot het detentiehuis en zijn bewoners. Zo kan de oudere gedetineerde gebruik maken van dezelfde zorgverleners als ouderen in de vrije samenleving. Deze inbedding zorgt er dus voor dat verschillende organisaties de bewoners kunnen opnemen in hun doelpubliek. Met als meerwaarde dat de bewoners tijdens hun verblijf in detentie ook cliënt blijven na de detentie. Dit verlaagt de kans dat de band met de hulpverlening doorgeknipt wordt na detentie.

PIJLER 2 : DIFFERENTIATIE

1. Profiel van ouderen in detentie

Het profiel van ouderen in detentie omschrijven is geen evidente opgave. Ouderen in detentie vormen een zeer heterogene groep op verschillende vlakken. Er zijn verschillen op vlak van delict, straf- en detentieduur en op het vlak van fysieke en mentale gezondheid. Ook de ervaringen van eventueel voorgaande detenties spelen een rol. Daarnaast veroudert ieder individu op zijn eigen tempo. Bijgevolg zal de ene gedetineerde op dezelfde leeftijd er beter of slechter aan toe zijn als een andere en zullen er enorme verschillen waar te nemen zijn in termen van fysiek, sociaal en psychologisch welzijn (Decock, 2021; Humblet, 2017).

Een in de literatuur vaak besproken typologie voor het profiel van oudere gedetineerden is deze van Ann Goetting (1984). Zij verdeelt oudere gedetineerden op in vier categorieën: a) *young short-term first offenders*; b) *old timers*; c) *career criminals*; en d) *old offenders*. De eerste groep zijn volwassenen die opgesloten en vrijgelaten worden voor hun 55ste. *Old timers* zijn gedetineerden die oud worden in de gevangenis en doorgaans een straf van twintig jaar of langer uitzitten. De *career criminals* zijn chronische recidivisten wiens eerste opsluiting voor hun 55ste was en die herhaaldelijk opnieuw in de cel belanden. Ten slotte zijn er de *old offenders*. Dit is de groep gedetineerden die hun eerste vergrijp gepleegd hebben na hun 55ste (Decock, 2021; Maelstaf & Claessens, 2016)

Bovenstaande typologie is een manier om de oudere gedetineerden te kunnen onderverdelen in groepen. Toch is het belangrijk om op te merken dat hoewel ze tot dezelfde categorie behoren, er nog steeds grote onderlinge verschillen zijn. In een detentiehuis zou er meer gekeken worden naar de specifieke noden en behoeften van individuen om ze samen onder te

brengen eerder dan ze aan de hand van een typologie te verdelen.

2. Internationaal en nationaal beleid

2.1 Internationaal

Vergrijzing is een fenomeen dat niet enkel in de samenleving speelt, maar ook merkbaar is binnen het gevangeniswezen. De stijgende levensverwachting en het invoeren van zware straffen beïnvloedt de vergrijzing binnen de gevangenispopulatie. Zo was in 2018-2019 in Canada 24% van de gevangenispopulatie 50 jaar of ouder (Canada Public Safety, 2020), steeg in de Verenigde staten tussen 1998 en 2009 de hoeveelheid gedetineerden ouder dan 50 jaar met 44% (Aday & Krabill, 2013) en ook in Duitsland verdrievoudigde de hoeveelheid gedetineerden ouder dan 60 jaar tussen 1995 en 2014 (Baidawi, 2019; Maelstaf & Claessens, 2016). Het probleem van de vergrijzing binnen de gevangenissen is dus een internationaal gegeven, maar toch wordt deze groep te vaak vergeten binnen het gevangeniswezen.

In het handvest van de grondrechten van de Europese Unie, meer specifiek artikel 25 wordt geformuleerd dat: "*Ouderen recht hebben op een waardig, zelfstandig leven waarin ze kunnen deelnemen aan een maatschappelijk en cultureel leven.*". Om hieraan te kunnen voldoen moeten er middelen en diensten beschikbaar zijn, maar de vraag is of deze aanwezig zijn binnen de muren van een gevangenis.

Binnen Europa zijn er enkele voorbeelden voorhanden waarbij getracht wordt de nodige middelen en diensten aan te bieden aan de doelgroep ouderen in detentie. Zo is er in Singen, in zuidelijk Duitsland, een gevangenis speciaal voor oudere gedetineerden vanaf 60 jaar. Hier is er een gespecialiseerd en gedifferentieerd aanbod qua activiteiten zoals ouderengymnastiek en geheugentrainingen. Ook zijn de regels er iets minder streng. De gedetineerden

mogen er bijvoorbeeld vrij rondlopen doorheen de dag. Op andere plekken in Duitsland wordt net zoals in België gebruik gemaakt van ouderenafdelingen binnen de reguliere gevangenissen. Het systeem van aparte vleugels voor ouderen binnen een gevangenis wordt ook in andere landen gebruikt zoals bijvoorbeeld Groot-Brittannië. Hier worden deze vleugels 'dedicated wings' genoemd. Deze zijn voortgekomen uit de nood voor stoeltjesliften en bijscholing voor de cipiers omtrent verpleegkundige taken.

2.2 Nationaal

In 2011 werd er tijdens een zitting in de Kamer van Volksvertegenwoordigers gesproken over een stijging van 180% oudere gedetineerden in België tegenover een stijging van 20% van de totale gevangenispopulatie (Maelstaf & Claessens, 2016). Om deze vergrijzing aan te pakken wordt ook in België gebruikgemaakt van aparte afdelingen binnen bestaande gevangenissen.

Zo is er in de gevangenis van Merksplas een aparte vleugel voor extra zorg waar ook ouderen verblijven, en is er in Brugge een aparte afdeling voor ouderen (WOUW-afdeling). Deze afdeling in Brugge biedt plaats aan 26 gedetineerden die 60 jaar of ouder zijn en kampen met gezondheidsproblemen die op de gewone sectie niet behandeld kunnen worden. De ouderen koken hun eigen maaltijden volgens een beurtrol, runnen een moestuin en bewegen vrij gedurende de volledige dag. Op deze afdeling is het bijzonder rustig en stil, wat de oudere gedetineerden de nodige rust geeft. Oudere gedetineerden die deze rust niet wensen, kiezen er voor om op een gewone afdeling te verblijven.

Het beleid in België qua oudere gedetineerden is erop gericht hen een humane en waardige leefomgeving te bieden waarin rekening wordt gehouden met hun specifieke noden en behoeften. Maar dit wordt in de praktijk helaas

nog maar weinig toegepast. In de gevangenissen waar het wordt toegepast is het slechts voor een beperkt aantal gedetineerden. Bovendien zijn deze aparte afdelingen in de gevangenis nog steeds afhankelijk van het groter institutioneel geheel. Hierdoor zijn ze niet verankerd in een buurt, wat oudere gedetineerden nodig hebben voor zingeving, motivatie en levenslust. Een detentiehuis zou dus een ideale methode zijn om dit allemaal aan te bieden.

3. Noden en behoeften van oudere gedetineerden

De groep ouderen in detentie is niet bepaald een homogene groep. Leeftijd is vaak het enige dat hen verbindt. Maar volgens het behoeftenkader van Nolan et al. (2006) heeft elke mens zes basisbehoeften die vervuld moeten worden om een kwaliteitsvol leven te ervaren. Dit zijn de behoeften aan veiligheid, continuïteit, van betekenis zijn, een doel hebben, iets bereiken en erbij horen. Een detentiehuis dat voldoet aan de drie pijlers die vzw De Huizen vooropstelt, voldoet zonder twijfel aan deze basisbehoeften.

We hebben de noden en behoeften van oudere gedetineerden opgedeeld in vijf categorieën. Echter is niet elke categorie relevant voor elke oudere gedetineerde.

3.1 De fysieke gezondheid van ouderen in detentie

In 2017 toonde Stefaan De Smet (HoGent) in een onderzoek bij 110 gedetineerden ouder dan 60 aan dat 82% van hen dagelijks medicatie moet nemen. De drie meest geuite fysieke klachten bij ouderen in detentie zijn hartproblemen (41%), bloeddrukproblemen (30%) en reuma en rugklachten of gewrichtspijn (30%). Ook heeft een groot deel van deze doelgroep (18%) last van ademhalingsproblemen.

Bovenstaande lichamelijke problemen en de hoeveelheid medicatie die dagelijks moet

worden ingenomen, vormen een grote werklast voor het bewakend personeel. Een opleiding voor de verzorging en begeleiding van deze ouderen is aangeraden, vermits in het huidig penitentiair systeem het merendeel van het bewakend personeel niet voldoende opgeleid is om gepast te reageren en indien nodig medicatie toe te dienen. Verplegend personeel is aanwezig in de gevangenis, maar het aantal en de aanwezigheid van de verpleegkundigen is ontoereikend om aan elke gedetineerde zorg op maat te bieden.

Voor ouderen in detentie is het omwille van bovenstaande fysieke klachten moeilijk om de dagdagelijkse routines in de gevangenis bij te houden. Met de lichamelijke klachten die veelal voorkomen bij ouderen, wordt in het huidige penitentiaire beleid onvoldoende rekening gehouden. Denk hierbij aan de kleine cellen die het moeilijk maken genoeg beweging te hebben, stapelbedden, geen valpreventie of bankjes om uit te rusten tijdens de verplaatsingen (die vaak lang kunnen zijn in grote instellingen). Ook trappen kunnen grote uitdagingen vormen.

Een detentiehuis zou aan deze problemen een oplossing kunnen bieden. Door te differentiëren op vlak van de noden van de oudere bewoners kunnen al heel wat problemen makkelijk opgelost worden. Ook kan men zorg op maat bieden, waar dit in de gevangenis niet mogelijk is door de grootte van het instituut, het aanhoudende personeelstekort en de grote werkdruk. Oudere gedetineerden onderbrengen (in een aparte leefgroep of samen met anderen die ook minder mobiel zijn) op het gelijkvloers zodat ze geen trappen moeten nemen is een voorbeeld. In een kleinschalige voorziening is het eveneens mogelijk om de bewoners te laten gebruikmaken van de aanwezige liften. In een gevangenis is dit moeilijk, gezien het grote aantal gedetineerden en het beperkt aantal liften. Daarnaast zorgt de kleinschaligheid ervoor dat er minder lange afstanden moeten worden

afgelegd, wat het leven van ouderen in detentie kan vergemakkelijken.

Verder is het mogelijk om gebruik te maken van bestaande (zorg)instanties uit de buurt en kan de werkdruk voor het aanwezige personeel verlaagd worden. Er kunnen bijvoorbeeld vaste verplegers ingezet worden. De zorg die reeds voorhanden was voor detentie kan eventueel verder gezet worden. Zo kan de continuïteit van de zorg gegarandeerd worden. Daarnaast kan de huisarts uit de buurt op dagelijkse basis langskomen in het detentiehuis om zijn patiënten beter op te volgen. Dit geldt eveneens voor een kinesist.

3.2 Mentale gezondheid van ouderen in detentie

Uit onderzoek van De Smet (2017) blijkt dat 12% van de ouderen in onze gevangenissen lijdt aan chronische depressie, 14% lijdt aan acute depressieve episoden en 26% bevindt zich in de risicozone van suïcide. Ook slaapproblemen kwamen voor bij 47% van de ondervraagde ouderen in gevangenissen.

Verder gaan ouderen in detentie, in vergelijking met leeftijdsgenoten in de vrije samenleving, sneller mentaal achteruit door een tekort aan prikkels die het brein stimuleren. Dit verhoogt de kans op dementie. Volgens het Expertisecentrum Dementie Vlaanderen heeft men vanaf 65 jaar 10% kans op het krijgen van dementie. Onderzoek van Loeb en AbuDagga (2006) toont aan dat 10% van de gedetineerden reeds vanaf ouder dan vijftig jaar problemen ondervindt op vlak van geheugen en cognitie.

Zoals hiervoor reeds beschreven, komen zowel fysieke als mentale gezondheidsproblemen dus meer voor onder de oudere populatie in de gevangenis dan die buiten, en meer dan bij de jongere populatie gedetineerden. Ook bestaan er belangrijke verschillen tussen de aard van de gezondheidsproblemen die zich voordoen bij de oudere gedetineerden tegenover de jongere

gedetineerden. Verder is het aangetoond dat een persoon die al lang opgesloten zit, fysiek en mentaal 10 jaar ouder is dan zijn werkelijke leeftijd. Hierdoor bestaat de kans dat gedetineerden sneller gezondheidsproblemen krijgen dan leeftijdsgenoten in de vrije samenleving en ook sneller chronische ziektes oplopen. Ze hebben dus eerder en meer nood aan sociale- en gezondheidszorg.

Een detentiehuis zou sommige van deze problemen kunnen oplossen, zoals het tekort aan prikkels. Door de detentietijd zinvoller in te vullen, geïntegreerd in een buurt, zou de kans op dementie al verlaagd kunnen worden.

Op vlak van depressie, slaapproblemen en andere mentale (en fysieke) gezondheidskwesties kan er in een detentiehuis makkelijker op maat voorziene hulp worden aangeboden. Zo kunnen er bijvoorbeeld vaste psychiatrische verpleegkundigen naar het detentiehuis komen om de gedetineerden met psychiatrische problemen goed op te volgen.

3.3 Sociale noden van ouderen in detentie

Naarmate men ouder wordt, verkleint het sociaal netwerk vaak. Oorzaken hiervan zijn onder andere meer kieskeurigheid in het maken van nieuwe contacten alsook het verliezen van contacten door bijvoorbeeld overlijdens. Voor ouderen in detentie is dit verlies aan sociale contacten nog meer aanwezig dan voor hun leeftijdsgenoten buiten detentie. Zo verliezen ze vaak het contact met vrienden en familie vanwege hun detentie.

In het huidige gevangenisstelsel wordt geen rekening gehouden met eventuele cognitieve en motorische beperkingen die optreden bij oudere gedetineerden en die communicatie bijgevolg moeilijker maken. Zo is het schrijven van rapportbriefjes in de gevangenis niet voor iedereen even evident of het versturen van een mail via PrisonCloud. Ook kunnen de ouderen

niet altijd even makkelijk meedoen met de activiteiten, wat kan resulteren in afzondering en vereenzaming in de gevangenis. Verder geven vele ouderen aan nood te hebben om te praten met mensen van buitenaf en leeftijdsgenoten, maar binnen de gevangenis is hier meestal geen mogelijkheid toe.

Detentiehuisen kunnen ook hier een oplossing bieden. De lokale verankering vergemakkelijkt het behoud van contact met vrienden en familie alsook contact met mensen van buiten, leeftijdsgenoten en vrijwilligers. Er kunnen meer activiteiten georganiseerd worden die toegankelijker zijn voor oudere gedetineerden en kunnen eventueel opengesteld worden voor de buurt en voor vrienden en familie.

Daarnaast kan het huisvesten van ouderen in detentiehuisen ook een positieve impact hebben op medebewoners. Zij kunnen bijvoorbeeld een rol opnemen in het begeleiden van ouderen of samen activiteiten organiseren zoals bijvoorbeeld een (buurt)wandeling. Op deze manier kan de verantwoordelijkheidszin van de medebewoners toenemen. Ook kunnen ze zich opnieuw nuttig voelen en krijgt men het gevoel dat ze iets terug kunnen doen voor anderen en/of de samenleving.

3.4 Aanbod tot tewerkstelling en opleiding voor ouderen in detentie

In de gevangenis is het aanbod van arbeid en activiteiten meestal niet aangepast aan de fysieke capaciteiten van vele oudere gedetineerden. Zo zijn de opleidingen die worden aangeboden grotendeels gericht op de arbeidsmarkt en dus niet ideaal voor mensen die de pensioenleeftijd (bijna) hebben bereikt. Dit zorgt voor een uitsluitingsmechanisme, waardoor ouderen niet de kans krijgen om aan enkele van deze eerder genoemde basisbehoeften te voldoen (Humblet et al., 2021).

In een detentiehuis kan een aangepast aanbod voorzien worden. Natuurlijk is niet elke oudere gedetineerde hetzelfde. Voor diegenen die het nog kunnen, moet er de kans zijn tot arbeid, vrijwilligerswerk of opleidingen, of de mogelijkheid om te sporten of andere fysieke activiteiten uit te voeren. Voor zij die niet meer in staat zijn om aan dergelijke activiteiten deel te nemen, moeten er opties voorzien worden om op een rustigere manier bezig te zijn.

Een zinvolle dagbesteding helpt het verouderingsproces te vertragen en bezorgt de gedetineerde een meer menswaardig bestaan tijdens zijn of haar detentie. Het is dus aangewezen om bij het samenstellen van het aanbod van opleidingen en tewerkstelling binnen het penitentiaal systeem, meer rekening te houden met de specifieke noden van ouderen in detentie.

3.5 De re-integratie van ouderen in detentie

De re-integratie is voor het merendeel van de gedetineerden een moeilijke opgave, maar voor oudere gedetineerden vormt de re-integratie een extra moeilijkheid. Dit vanwege de praktische en psychologische uitdagingen die komen kijken bij een eventuele terugkeer naar de samenleving.

Eerst en vooral bestaan er vaak problemen met het sociaal netwerk van ouderen. Ouder worden gaat samen met verlies, waaronder het verlies van vrienden en familie. Ook gaat het bestaande netwerk en de opvolging door hulpverleners, vaak verloren door de detentie. Dit beperkte of soms zelfs ontbrekende sociale vangnet zorgt voor een moeilijkere terugkeer naar de maatschappij. Daarnaast moeten oudere gedetineerden vaak van nul herbeginnen door het verlies van al hun bezittingen vanwege de opsluiting. De meeste oudere gedetineerden die de gevangenis mogen verlaten, beschikken over weinig financiële middelen. Na twaalf maanden detentie wordt het pensioen van de oudere

persoon ingetrokken tot na het uitzitten van de straf omdat de gevangenis voor onderdak en medische hulp zorgt. Hierdoor is het niet mogelijk om tijdens de detentie (veel) te sparen. Gelijkzeitig moeten ze strijden tegen stigmatisering en maken ze zich zorgen omtrent hun levensende en chronische gezondheidsproblemen. De meeste ouderen hebben dus nood aan sociale voorzieningen, huisvesting, ziekteverzekeringen en/of financiële bijstand.

Huisvesting is nog een probleem. Sommige ouderen zouden terug willen keren naar de plek waar ze woonden voor hun detentie. Vaak hebben ze deze (huur)woning verloren tijdens hun detentie omdat ze die niet konden blijven betalen. Indien ze de woonst wel nog hebben is het onderhoud van het huis vaak zwaar werk en is de persoon vaak ook zelf hulpbehoevend. Hierdoor is het moeilijk of zeer duur om zelfstandig te kunnen wonen. Een andere optie is een rusthuis, maar deze staan meestal niet te springen om een ex-gedetineerde onderdak te bieden vanwege de stigma's. Vaak zijn er ook lange wachtlijsten bij rusthuizen. Als laatste optie proberen sommigen opgenomen te worden in het ziekenhuis, maar dit is niet evident wanneer men geen ernstige medische problemen heeft. Kortom, huisvesting is een probleem waar vele oudere gedetineerden mee kampen, en dit is een belangrijke vereiste om aan de re-integratie te kunnen beginnen.

Een andere belangrijke vereiste is de dagbesteding. De strafuitvoeringsrechtbank (SURB) verwacht dat een ex-gedetineerde zijn dag op een zinvolle manier invult. Voor jongere gedetineerden is dit eenvoudiger omdat zij verschillende keuzes hebben: werk, opleiding, enzovoort. Ook hebben jongeren minder moeite om mee te blijven met de technologische vooruitgang. Ouderen daarentegen hebben grote uitdagingen bij het vinden van werk. De meeste zijn reeds pensioengerechtigd en hebben qua keuze enkel vrijwilligerswerk. Er wordt veel

kritiek geuit op de vereisten van de SURB omtrent dit vrijwilligerswerk. Deze zouden te streng zijn omdat ze geen rekening houden met de leeftijd van sommigen en met het aantal uren per week dat men eist. De dagbesteding van oudere ex-gedetineerden zou dus mogelijks herzien moeten worden en meer op maat van het individu gemaakt zijn, zodanig dat ook de ouderen een kans hebben op een zinvolle dagbesteding en re-integratie die past bij de mogelijkheden die ze hebben.

Tot slot hecht de SURB veel belang aan een goede begeleiding. Vele ouderen hebben geen ervaring met therapie of begeleiding omdat ze opgegroeid zijn in een periode waarin dit minder tot niet besproken thema's waren in verhouding tot het belang dat vandaag gehecht wordt aan mentale gezondheid. De stap voor vele ouderen om in begeleiding te gaan is groot en verloopt niet altijd even evident. Veel van de oudere gedetineerden kunnen het nut van deze begeleiding niet inzien.

Op vlak van re-integratie zijn er wederom verschillende factoren die het voor oudere gedetineerden moeilijker maken omdat het systeem niet op hun noden en behoeften gebouwd is. Een detentiehuis kan hierin een cruciaal verschil brengen en de gedetineerden helpen door reeds een uitgebreid plan op voorhand op te stellen. Ook is het makkelijker om mensen dichterbij hun eigen omgeving onder te brengen en de stap naar hun sociale cirkel, werk, woonst en de samenleving daardoor minder groot maken.

4. Oplossingsplan

Detentiehuisen maken gebruik van een oplossingsplan. Dit is de leidraad en het werk-instrument om een penitentiair traject vorm te geven. Het doel van elk oplossingstraject is het opbouwen van een sociaal netwerk rond de

veroordeelde en het creëren van een rol voor de oudere binnen de samenleving. Het plan focust enerzijds op het ondersteunen van wat goed loopt en anderzijds op het aanvullen van nieuwe oplossingen of hulpbronnen voor de realisatie van de re-integratie.

Het oplossingsplan creëert van bij aanvang duidelijkheid over zowel inhoudelijke als tijdsvoorwaarden voor detentie en reclassering. Een beknopte omschrijving van de huidige situatie en een weergave van de juridische situatie, vonnissen en feiten vormen de basis van het tijdspad en bepalen het verdere verloop. Deze omschrijving dient voor het toekennen van uitgaansvergunningen, penitentiaire verloven, elektronisch toezicht, beperkte detentie, voorwaardelijke invrijheidstelling en straf-einde. Daarna worden de reeds aanwezige oplossingen en noden en behoeften gedetecteerd op het vlak van huisvesting, inkomen, sociaal netwerk en de rol in de samenleving. Op basis daarvan wordt, in functie van de re-integratie, een detentieplan opgesteld. Dit alles wordt uiteindelijk samen weergegeven in een overzichtelijk tijdspad. De tijdsbepalingen worden zo vroeg mogelijk vastgelegd en kunnen alleen gewijzigd worden wanneer de gedetineerde de voorwaarden niet naleeft waartoe hij zich in het plan heeft verbonden.

Een voorbeeld van een oplossingsplan is te vinden op de website van vzw De Huizen.³

5. Personeelsplan

Het personeel staat in voor de opmaak en uitvoering van het oplossingsplan en voor een goede werking (op vlak van samenleven, veiligheid, ...) binnen een detentiehuis. Het personeelsplan omvat hiervoor de nodige selectiecriteria en functieprofielen voor het personeel. De personeelsvisie dient aan te sluiten

³ www.dehuizen.be/oplossingsplan.html

bij de principes van kleinschaligheid, differentiatie en nabijheid. Dit project kan pas slagen met een aangepaste personeelsstructuur waardoor het werken in een detentiecontext haalbaar en zinvol is. Ook het personeelsbeleid dient gericht te zijn op een oplossingsgerichte detentie, waarin zowel zorg als veiligheid van alle betrokkenen gelijke aandacht verdienen. Zorg en veiligheid dienen structureel verankerd te zijn in het organogram, de overlegstructuur en de functieprofielen. Er wordt principieel gekozen om oplossingsgericht te werken met mensen. Belangrijk is dat het personeel in een detentiehuis een basishouding heeft waarin volgende elementen essentieel zijn: positief mensbeeld, respect voor mensenrechten (en ouderen), bereidheid tot zelfreflectie en intervisie. De detentiehuisen en in dit geval de detentiehuisen waar ook een plaats is voor ouderen, moeten maximaal aansluiten bij de diensten die in de vrije samenleving (lieft in de directe omgeving) aanwezig zijn. Gedetineerden moeten zo veel mogelijk de diensten, organisaties en instellingen gebruiken waar elke vrije burger ook beroep op doet. Dit moet het uitgangspunt zijn. Pas wanneer het organisatorisch onmogelijk blijkt om aan te sluiten op het gewone circuit, kan bekeken worden om parallelle diensten intern aan te bieden. De bestaande diensten uit de samenleving worden binnen dit concept dus maximaal geresponsabiliseerd.

Een transparante organisatiestructuur met duidelijk omschreven functieprofielen geeft de mogelijkheid aan het personeel om elk vanuit zijn specifieke functie tot een gepersonaliseerde begeleiding op maat te komen. Het personeelsplan vertrekt van de noden van de gedetineerden, zonder daarbij het organisatorische geheel uit het oog te verliezen.

Funcities

In een detentiehuis worden verschillende functies voorzien:

- De portiersfunctie is altijd ingevuld: 365 dagen, alle uren van de dag en de nacht. De hoofdpdracht is toezicht houden op het in- en uitgaand verkeer van mensen en goederen;
- De huisbegeleider waakt over de goede orde en de samenlevingsvoorwaarden. Hij of zij is gebonden aan één huis;
- De individueel planbegeleider maakt samen met elke gedetineerde een oplossingsplan op volgens de hierboven beschreven aanwijzingen en zorgt ook voor de uitvoering ervan. Hij of zij betreft diensten uit de samenleving om een aanbod aan te bieden aan de gedetineerde. Hij of zij rapporteert aan de overheden, maar enkel over aangelegenheden die in het oplossingsplan zijn aangeduid. Hij of zij is gebonden aan een caseload en volgt de gedetineerde ook op in de volgende fasen van de strafuitvoering (BD, ET, VI);
- Een geriatisch verpleegkundige die instaat voor de dagelijkse ondersteuning van de oudere gedetineerden;
- De uit de samenleving gecontracteerde begeleider (arbeidsbemiddelaar, huisarts, onderwijzend personeel, verzorgend of psychiatrisch personeel, hulpverlener, sportmonitor, kinesist...) werkt volgens de eigen deontologie en rapporteert niet aan de overheden. Afhankelijk van de specifieke noden stapt de gedetineerde oudere in op het bestaande aanbod van diensten uit de samenleving en doet dit zoveel mogelijk buiten het detentiehuis. Slechts indien dit laatste niet mogelijk is, komen de diensten binnen in de detentiehuisen;
- De directeur is de hiërarchische meerdere van de eerste vier. Hij of zij waakt erover dat de samenwerkingsafspraken nageleefd worden en dat de gecontracteerde diensten uit de samenleving hun verantwoordelijkheid opnemen, zowel op het vlak van de begeleidingsaspecten als op het vlak van de detentie-invulling (bv. vrijetijdsbesteding,

ontspanning en sport). Dit personeelsplan is geen statisch gegeven. Het evenwicht tussen toezicht en begeleiding zal per huis verschillen, afhankelijk van de doelgroep en de werking.

De bezetting van een detentiehuis voor ouderen hangt af van het veiligheidsniveau, van het programma en van de ruimtelijke setting.

6. Differentiatie in beveiliging en architectuur

Begeleiding en architectuur zijn binnen de penitentiaire context heel nauw verwant. Architectuur speelt een hoofdrol in het creëren van begeleidingsmogelijkheden. De manier waarop we met elkaar omgaan wordt mede bepaald door de architecturale context waarin we ons bevinden.

6.1 Beveiliging

Veiligheid is het resultaat van een goed en geïndividualiseerd oplossingsplan. Om die individuele oplossingsplannen waar te maken, is er dus nood aan een gedifferentieerd aanbod, gaande van ondersteuning tot zelfstandigheid. Dat uit zich in gedifferentieerde regimes, waarbij bij de ene meer ondersteuning wordt geboden en bij de andere meer zelfstandigheid, en alle schakeringen daartussen. Zo kan de ene oudere bijvoorbeeld niet uit bed zonder de hulp van anderen, en is een andere oudere actiever en nog in staat om voor zichzelf en anderen te koken. Daarnaast willen sommige oudere gedetineerden niet enkel met andere ouderen op een afdeling zitten en daarom is een spreiding op basis van zorgnoden noodzakelijk. Bovenstaande houdt vaak materiële of fysieke vertalingen in. Een detentiehuis dient daarom ook gedifferentieerd te worden in architectuur.

De Raad van Europa beveelt het gevangeniswezen aan om zoveel als mogelijk gebruik te maken van middelen zoals verlof, open- en halfopen regimes om een goede

overgang te maken van detentie naar de vrije samenleving. Dit om stigma's te minimaliseren, om het contact tussen gezinnen in een zo vroeg mogelijk stadium te herstellen en de impact van detentie te minimaliseren. Om dit te bereiken heb je nood aan een *dynamic security*, d.w.z. een beveiliging die is aangepast aan de specifieke situatie. Dit werkt bevorderlijk voor een vriendelijk en positief klimaat.

6.2 Differentiatie in architectuur en infrastructuur

Als de detentie een materiële beveiliging noodzakelijk maakt (wat op zich al minder snel nodig is wegens de verouderde doelgroep en het kleinere risico op incidenten), dan moet dit een zodanige architecturale vertaling krijgen dat de oudere en de interactie met de omgeving gerespecteerd blijven. Het verdient een aanbeveling om de veiligheid op een dynamische wijze te organiseren.

Wat is er voor alle detentiehuisen met plaats voor ouderen minimaal nodig:

- Over het algemeen: gebouwen en infrastructuur ouderdomsvriendelijk maken. Mobiliteit bevorderen (liften), fysieke redzaamheid verhogen (handgrepen) en huiselijkheid verhogen;
- Inkom (tocht/veiligheidssas, controle - handscanner - fouille, lockers, wachtruimte/ sanitair) +
- Daaraan gerelateerd de administratie (intake- en bezoekersbalie, dossiers, beeldschermen voor bewakingscamera's met plaats voor 2 personeelsleden);
- Personeelsruimte (m/v, sanitair, lockers, douche, vergadering);
- Dokterskabinet & EHBO-post en medicatie berging;
- Bezoekersruimte (partner, kinderen, kleinkinderen, privacy, binnen- en buitenruimte, kitchenette, sanitair);
- Indoor of outdoor sport- en recreatieruimte;

- Moestuin (onbeperkte toegang), indien mogelijk plaats voor het houden van dieren;
- Interactief of gedeeld programma met de omgeving;
- Beschutte parkeerruimte voor (e-)bikes tot (e-)auto's voor personeel (begeleiders, zorgverleners, therapeuten, lesgevers, ...), bewoners en bezoekers + meer parking voor mensen met een handicap.

Voor detentiehuisen met hoge beveiliging dient voorzien te worden:

- 7 à 10 individuele kamers die van buiten afsluitbaar zijn, met (verhoogd) toilet, wastafel/ douche (toegankelijk voor ouderen en minder mobiele personen) en telefoon.
- Eventueel 1 badkamer en 2 douches, aangevuld met collectief toilet;
- Keuken met berging en eetruimte;
- Zitruimte, plaats voor computer en tv, bib;
- Wasruimte (plaats voor wasmachine, droogkast, strijk: kleding, handdoeken, bedlinnen);
- Fitnessruimte (opvouwbaar toestellen);
- Muziekkamer;
- Stiltekamer (eventueel voor beoefening van religie). Dit kan eventueel ook gebruikt worden als snoezelruimte;
- Prikkelarme of time-outruimte;
- Therapie- en leslokaal (inwisselbaar met bv. eetruimte/kamer en woonruimte/kamer wanneer deze niet gebruikt worden, op voorwaarde dat deze visueel en akoestisch afsluitbaar zijn en individueel bereikbaar; je gaat niet doorheen een eetruimte die op dat moment gebruikt wordt als leslokaal naar een zitruimte die je gaat gebruiken als therapieruimte);
- Klein verhard sportveld en groene ruimte voor bijvoorbeeld een kruiden- of groentetuin;
- 24/24 en 7/7 aanwezigheid van begeleiding = aparte kamer voor 1 personeelslid;
- In de afdeling hoge beveiliging is een nachtpermanentie voorzien 7/7 die ook in de

collectieve permanentie of toegangscontrole voorziet.

In een **halfopen detentiehuis** gaan de gedetineerden overdag naar bijvoorbeeld een opleiding, werk, dagtherapie, kinesist of een hobby. Dit heeft een impact op de bezettingsgraad van bovenstaande collectieve ruimtes.

Een **open detentiehuis** voorziet individuele woongelegenheden (studio's/serviceflats) voor maximaal 10 (oudere) gedetineerden.

Een **gesloten detentiehuis** worden voldoende ruimtes voor de hulp- en dienstverlening voorzien, daar het voor de bewoners niet mogelijk is om naar buiten te gaan.

De gedeelde functies zijn afhankelijk van de mogelijkheden inzake doelgroep, veiligheidsniveau en locatie.

Infrastructuur

De lange en moeilijke verplaatsingen binnen de gevangenissen zijn één van de grootste pijnpunten voor oudere gedetineerden in de huidige instellingen. In een detentiehuis zou men er dus voor moeten zorgen dat de verplaatsingen die de gedetineerden moeten afleggen makkelijker en veiliger kunnen verlopen alsook minder ver zijn. Vanwege de kleinschaligheid van een detentiehuis is het makkelijk om de afstanden die afgelegd moeten worden korter te houden. Qua moeilijkheid van de verplaatsingen zou in een detentiehuis enkel voor ouderen alles zich best op één verdieping bevinden. Op deze manier worden de verplaatsingen makkelijker vanwege de eliminatie van trappen en verkleint de kans op ongevallen.

Sommige ouderen geven aan dat ze liever niet enkel met leeftijdsgenoten samenwonen, maar in een meer gevarieerde omgeving. In dat geval zouden de gemeenschappelijke ruimtes en de

slaapkamers voor ouderen op het gelijkvloers moeten liggen en kunnen de andere gedetineerden verblijven op een verdieping hoger. In het gebouw worden ook best liften en eventueel stoelliften voorzien zodat elke gedetineerde zich in de mate van het mogelijke vrij kan verplaatsen.

In de kamers is het ook van belang dat de omgeving aangepast is aan de specifieke noden. Dan hebben we het over zaken als een goede matras om rugklachten te voorkomen of verminderen, eventuele leuning om te helpen bij het uit bed komen, naar het toilet te gaan of in de douche en genoeg ruimte voor de bewoner. Ook een verhoogd toilet en een stoeltje voor in de douche vormen een meerwaarde.

Ten slotte is rust ook een belangrijk gegeven voor veel ouderen. Hier moet dus rekening mee worden gehouden bij het kiezen van een locatie, alsook bij de indeling van het detentiehuis. Natuur in de omgeving en een tuin of buitengebied kan dit gevoel bevorderen. Ook het gebruik van kleur in het detentiehuis en een huiselijke sfeer zijn bevorderlijk voor de rust.

PIJLER 3 : MAATSCHAPPELIJKE VERANKERING

1. Het detentiehuis in zijn omgeving

Gelet op de bijzondere noden van oudere gedetineerden, moet in de keuze van de locatie extra aandacht gaan naar:

- Nabijheid gezin, familie en vrienden of vlotte bereikbaarheid van en naar het detentiehuis;
- Nabijheid educatieverstrekkers.
Bereikbaarheid via openbaar vervoer, eigen vervoer voor open of halfopen detentiehuis. Voor gesloten afdeling: ruimte voor educatie in het detentiehuis;
- Mogelijkheid tot dagbesteding in de buurt voor open of halfopen detentiehuizen. Voor gesloten afdeling: ruimte voor dagbesteding in het detentiehuis;
- Nabijheid infrastructuur in het belang van de oudere. Hierbij denken we onder andere aan de nodige sociale en medische dienstverleningen alsook aan psychische begeleiding;
- Extra aandacht voor perceptie van beveiliging gesloten afdeling: visuele aanwezigheid in omgeving.

2. Dubbel gebruik van ruimtes

Dubbel gebruik van ruimtes komt tegemoet aan zowel de specifieke functies van het detentiehuis als aan de maatschappelijke nood aan duurzaamheid. De bemerking dat telkens onderzocht dient te worden welke ruimtes voor meerdere programma's kunnen ingezet worden, is cruciaal voor de haalbaarheid van de infrastructuur van een detentiehuis. Dubbel gebruik dient niet beperkt te worden tot de interne werking van het detentiehuis. Er dient expliciet onderzocht te worden welk aanbod van ruimtes (leslokalen, speelruimte, crearuimte, parkeergelegenheid, sportinfrastructuur, ...) ingezet kan worden voor dubbel gebruik. Dit zowel door gebruikers van het huis als door

buurtbewoners. Verder dient er ook onderzocht te worden wat hiervan de impact is, niet enkel op het beheer van die ruimtes maar vooral op de locatie ervan en de visuele aanwezigheid ervan in het stedelijk beeld.

Dubbel gebruik kan zowel passief als actief zijn. Enerzijds kunnen ruimtes door de buurtbewoners gebruikt worden wanneer deze niet in gebruik zijn door bewoners van het detentiehuis. Anderzijds kunnen buurtbewoners en bewoners van het detentiehuis - in de optiek van re-integratie - gelijktijdig gebruikmaken van bijvoorbeeld de sportinfrastructuur of een polyvalente ruimte. Deze opvatting rond meervoudig gebruik van ruimtes kadert in een visie omtrent duurzaamheid. Duurzaamheid betekent daarbij niet enkel het beperken van de ecologische voetafdruk of energetisch omspringen met het gebouw (warmte-isolatie, hergebruik regenwater, zonnepanelen, enz.). Het gebouw dient bovendien flexibel opgevat te worden: het dient te kunnen evolueren van detentiehuis naar een ander type van detentiehuis of op termijn naar een andere functie.

3. Keuze van de geschikte locatie

Een eerste stap bij het opstarten van een detentiehuis waar ook plaats is voor ouderen, is het kiezen van een goede locatie. Om potentiële locaties met elkaar te vergelijken kan gebruikgemaakt worden van een raamwerk waarin parameters die invloed hebben op de locatiekeuze geplaatst worden. Op basis van de *'Choosing by Advantages'* methodiek (CBA) worden de voordelen van deze parameters voor verschillende locaties opgelijst en kan de meest geschikte locatie bepaald worden.

Dit raamwerk kan geraadpleegd worden op de website van vzw De Huizen.⁴

⁴ https://dehuizen.be/files/Sarah_Holbrouck.pdf

4. Buurtplan: welcome to my backyard

Het buurtplan moet de sociale, economische en/of culturele verbinding met de buurt voor het detentiehuis verzekeren en voorziet onder andere een 'Welcome in my backyard' (WIMBY)-draaiboek (Deprez, 2014).

Een detentiehuis maakt deel uit van de buurt en moet er dus ook een functie in vervullen. Dit kan veel vormen aannemen zoals bijvoorbeeld een groentewinkel waar producten van het huis verkocht worden, gedeelde polyvalente ruimtes, een huisdierenhotel, de uitbating van een buurtcentrum of een sociaal restaurant.

Dit kan door middel van actieve ('samen gebruiken') of passieve (timesharing) interactie. Het is hierbij nuttig om aansluiting te zoeken bij concrete noden in de buurt. Hieronder volgen belangrijke aanbevelingen voor de inplanting van een detentiehuis in een concrete omgeving. Deze aanbevelingen zijn gedistilleerd uit breed en internationaal onderzoek naar successen en mislukkingen bij het inplanten van huizen voor moeilijke doelgroepen. De bevindingen werden vervolgens herschreven in functie van de bijzondere doelgroep van daders van strafbare feiten. Elk van deze aanbevelingen dient serieus genomen te worden. De kern van een goede verankering in de buurt bestaat uit het wederzijds belang van samenleven enerzijds en goede strafuitvoering anderzijds. Een detentiehuis dat een sociale, economische of culturele functie vervult is een meerwaarde voor de buurt en een noodzakelijke meerwaarde voor de re-integratie van de gedetineerde.

Volgende aanbevelingen:

- Verbind een toegevoegde meerwaarde voor de buurt aan het detentiehuis en neem dit mee in het communicatieproces. Ga na wat

de buurt nodig heeft. Richt hier eventueel een werkgroep voor op;

- Maak duidelijke afspraken met de gemeente en specifieke diensten over welke rol iedereen op vlak van communicatie kan spelen. Zo vermijdt men dat een inconsistente boodschap naar de burgers uitgaat;
- Start de communicatie vanaf het moment dat zekerheid bestaat rond de opening van een detentiehuis en vooraleer (eventuele) werken van start gaan;
- Zorg voor regelmatige berichtgeving over de stand van zaken tijdens de periode tussen de aankondiging en de werkelijke opening van het detentiehuis, alsook tijdens de uitbating ervan.

Het 'Welcome to my backyard'-draaiboek kan worden geraadpleegd op de website van vzw De Huizen.⁵

5. Realisatie van een detentiehuis

Drie elementen moeten voor de opstart van een detentiehuis minimaal voorzien worden: een locatie, een organisatie rond de locatie die het detentiehuis zal runnen en een lokaal bestuur om de realisatie te faciliteren. Het initiatief om een detentiehuis op te starten in een bepaalde gemeente, komt erg verschillend tot stand. Soms nemen medewerkers van een nabijgelegen gevangenis (aalmoezeniers, moreel consulents, directeurs, ...) het voortouw. Soms is een stadsbestuur de trekker. Vzw De Huizen helpt enkel in het tot stand komen van communicatie en in het verstrekken van zo veel mogelijk informatie over alle aspecten van (het inplanten van) een detentiehuis. Een initiatiefnemer kan dan wel de drive zijn achter een goed project, maar heel veel aspecten moeten uitgewerkt worden.

5

https://www.dehuizen.be/docs/Nimbyprobleem_bij_detentiehuizen.pdf

LITERATUURLIJST

- Aday, R. H., & Krabill, J. J. (2013). *Older and Geriatric Offenders: Critical Issues for the 21st Century*. <https://doi.org/10.4135/9781452275444.n7>
- Aebi, M. F., Cocco, E., & Molnar, L. (2023). *SPACE I - 2022 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Council of Europe en University of Lausanne.
- Aebi, M. F., & Delgrande, N. (2014). *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Survey 2012*. Council of Europe.
- Baidawi, S. (2020). Older prisoners: a challenge for correctional services. In *The Routledge Companion to Rehabilitative Work in Criminal Justice* (pp. 822–834). Routledge.
- Canada Public Safety. (2020). *2019 Corrections and Conditional Release Statistical Overview*. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ccrso-2019/index-en.aspx>
- Claus, H., Beyens, K., De Meyer, R., Gryson, M., & Naessens, L. (2013). *Huizen : naar een duurzame penitentiaire aanpak*.
- Crawley, E., & Sparks, R. (2005). Hidden Injuries? Researching the experiences of older men in English prisons. *Howard Journal Of Criminal Justice*, 44(4), 345–356.
- De Smet, S. (2017). *Study into the characteristics and quality of life of older offenders* [PhD-proefschrift]. Vrije Universiteit Brussel.
- Decock, H. (2021). *OUDERE GEDETINEERDEN EN HUN RE-INTEGRATIE: WAT KAN DE PSD VOOR HEN BETEKENEN? Een kwalitatief onderzoek naar de rol en ervaringen van de PSD bij het contact met en de re-integratie van oudere gedetineerden*. [Masterproef]. VUB.
- Deprez, A. (2014). *Communicatiestrategie tegen het NIMBY-probleem bij detentiehuisen* [Masterproef, KU Leuven]. https://dehuizen.be/files/Ambre_Deprez.pdf
- Gideon, L. (2013). Special needs offenders in correctional institutions. In *SAGE Publications, Inc. eBooks*. <https://doi.org/10.4135/9781452275444>
- Goetting, A. (1984). The Elderly in Prison: A Profile. *Criminal Justice Review*, 9(2), 14–24. <https://doi.org/10.1177/073401688400900203>
- Hayslip, B., & Panek, P. (1993). *Adult development and aging*. Harper Collins College Publishers.
- Humblet, D. (2017). Oudere gedetineerden. In K. Beyens & S. Snacken (Reds.), *Straffen. Een penologisch perspectief* (pp. 475–483). Maklu.
- Humblet, D. (2020). Vergrijzing binnen het Belgische gevangeniswezen. Pleidooi voor een penitentiair ouderenbeleid. *Senior: Tijdschrift Voor Kwaliteitsvolle Ouderenzorg*, 1(2), 11–18.
- Humblet, D., Buelens, S., De Jong, M., De Smet, S., & Maelstaf, H. (2021). *Witboek. Naar een holistische aanpak van de vergrijzing in onze gevangenissen*. https://issuu.com/dietehumblet/docs/witboek_denktank_final
- Maelstaf, H., & Claessens, D. (2016). *Oudere gedetineerden, onbekend en onbemind*. Artesis Plantijn Hogeschool Antwerpen.
- Magnette, P., & De Croo, A. (2020). *Verslag van de formateurs: Formatienota*. https://www.tijd.be/content/dam/tijd/redactie/multimedia/20200930_VerslagFormateurs_DEF.pdf
- Maschi, T., Kaye, A., Morgen, K., & Rios, J. (2021). From aging in Prisons to Caring Justice: A solution focused approach for corrections and communities. *Advancing Corrections Journal*.
- Nolan, M., Brown, J., Davies, S., Nolan, J., & Keady, J. (2006). The Senses Framework: Improving care for older people through a relationship-centred approach. Getting Research into Practice (GRIP) Report No 2. *Sheffield Hallam University Research Archive*. http://digitalcommons.shu.ac.uk/hsc_papers/100/
- Van Gennep, A. (2007). *Waardig leven met beperkingen*. Maklu.
- Vlaanderen. (2023). *Bevolking naar leeftijd en geslacht*. Geraadpleegd op 7 februari 2024, van <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/bevolking/bevolking-naar-leeftijd-en-geslacht>